

„MAGYAROK ÉS MINDENEK ISTENE”*

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

Babits dilemmáit, későbbi kérdéseit s válaszait *Hátrahagyott versei* közül jelzi többek között a *Vonaton, Táttra felé* (1926). „Világ, világ, mily gyönyörű / tudsz lenni, és milyen csúnya!” – medítál a „csúnyább (vagy szebb?), mert a másiké” kérdésén Babits. De aztán szinte elszégyellvén magát, elcsitul; tekintetét a természeti tüneményre emeli, felnéz a csodára: „De mindegy! / Élek és futok! / Név, ember, birtok, balgaság! / Övék? Miénk? A hó vakít, / s már mámor ez a hó-derű! / Világ, világ, mily gyönyörű / Tudsz lenni! (Mi vagyunk csúnyák)”. Értsd: a Táttra mint a természet műalkotása egyedülálló, ez a csoda-jelleg az attribútuma; az csak marginális kérdés: „Övék? Miénk?”

A harmincas években kétszer is nekifog a *Hadakozom a világgal* . . . sorkezdetű töredéknek:

*Magyarságom naiv gőgje fogytán.
De magyarság eredendő veszélyi
fejem körül feketén tornyosodván,
szavaim súllyal és kínnal teremnek
mint bölcsek szemén a nehéz könnyek
nagy sűrű mézga a beteg fa odván.*

Ebben világosan benne áll: mi változott, s mi nem magyarság-felfogását illetően. Trianont mind a *Petőfi koszorú* (1923), mind az *Aldás a magyarra* (1938) változatlanul elítéli. Mindig a teljes volt-hazában, a szülőföldben,

* A *Babits átnéz a Dunán* című filológiai esszé zárófejezete. A teljes szöveg megjelent: *Irodalomismeret*, 1999. 1–2. sz. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezzel az esszével szeretettel köszönti tiszteletbeli elnökét, Bori Imre professzort.

nemzedéke ifjúságának színtereiben gondolkodik (Erdély, 1940). Ez a „szellemi honvédelem” azonban – mint Pomogáts Béla a Babits-centenárium alkalmával fejtegeti – „antifaszizmussal és háborúellenességgel” párosul. „Erős igazsággal az erőszak ellen: / Így élj, s nem kell félned, veled már az Isten. / Kelnek a zsarnokok, tűnnek a zsarnokok. / Te maradsz, te várhatasz, nagy a te zálogod.”

Amikor az esztergomi Előhegyről átnézett a Dunán – a határokon –, a magyarságot féltette, óvta, de más-népi környezetükre is rátekintett. Nem rajta múlt, hogy román író társaival nem sikerült az a hivatalos kapcsolatfelvétel, amelynek tervét maga is támogatta. A szerb *XX. Vek* (Huszadik Század) című folyóiratnak 1939-ben európeér nyilatkozatot adott. Arról beszélt: „A szellemi együttműködés alapja két nép irodalma között semmi esetre sem lehet politikai alap. Nem arról van szó tehát, hogy egymás szellemi termékeit udvariasan vagy valamely barátkozási politikának megfelelően portáljuk vagy dicsérjük. Inkább arról, hogy egymásban ne az idegent lássuk, hanem egyazon nagy európai kultúrának testvéri részeseit, s eszerint figyeljük, ismerjük és ítéljük meg egymást, ugyanavval a tárgyilagos szeretettel és szigorúsággal, mint magunkat.” (Első közlését én gondolhattam; kiad. Gál István, *Kortárs*, 1976. Hogy bekövetkezett az első mondatbeli jóslat az „absztrakt internacionalizmus” ötvenes-hatvanas évekbeli idején!)

„Magyarsága naiv gögje fogytán” – egybehangzón a szerb *Huszadik Század*-ban közölt nyilatkozattal – elítélte a nemzetiségi és regionális magyar irodalom elfogult, kivételező, ajnározó, kritikátlan fogadtatását. Amikor szerkesztői megbízásából Illés Endre „nézett át a Dunán” egy szlovenszkói magyar könyvszemle erejéig a *Nyugat* 1933. évi folyamában, a kritikus „tiszta irodalmi princípiumok szerint” tett „szelid kritikai megjegyzései” vihart támasztottak. „A politika azonnal feljajdult, mint aki nem tűri, hogy a játékból kimaradjon: Szlovenszkóban gyűléseket tartanak, hírlapi hajsza folyik, tanácskoznak és határozatokat hoznak, hogyan lehetne társadalmi úton fellépni a szlovenszkói irodalom büszkeségét sértő kritika ellen, bosszút venni a folyóiraton, mely a szlovenszkói írókról mert nem csak jót írni?” Babits a *Nyugat* szerkesztőjeként határozottan hozzátette még: „Társadalmi úton fellépni egy kritika ellen, megtorlást és regionális sérelmeket emlegetni ott, ahol irodalmi elvekről van szó: oly gondolkodásra vall, mely a legsötétebb Balkánon volna méltó, s amely ellen a kritika szabadságának nevében a lehangosabban kell tiltakoznunk.”

Babits átnéz a Dunán.

Lám, tudomást vettet a Felföld magyar íróiról, s feltehetően kettébontotta a csehszlovákokat is a két nép s a még rokonabb két nyelv irodalmára. Ismerhette-e, olvashatta-e írójukat, teszem azt, franciául vagy németül? A kérdés szakkutatói megmondhatnák. Az bizonyos, hogy „minden politikától mentesen

mert volna nézni és ítélni fölöttük”, mint tette ezt a szlovenszkói vagy erdélyi magyar írókkal, a papi rend vagy arisztokrácia dilettánsaival.

Babits Mihály generációja a magyar hazafias költészet szóvirágainak kertjében nőtt fel. „Magyar szonettjeikkel” ő s Kosztolányi és Juhász dobták félre a „kongó szavalmányok” fonnyadt koszorúit, más rendet szabva a költői múltidézésnek a „festő, franciás, hérédiás” portrészonettek karcsú formáival: Babits a nemzeti mitológiára vonatkozóan is szakított az áhítatos beidegződésekkel. 1927-ben a „magyarok Istenét” sem úgy látta, ahogy illendő lett volna. Az nem lehet a mi kizárólagos Istenünk, csak „magyarok és mindenek Istene” (*A magyarok Istenéhez*):

*Vagy-e S ki vagy? S mienk vagy-e? Csupán
mienk és senki másé? Szabad-e
hogy csupán a mienk légy? És lehetsz-e
az, aki vagy, ha csupán mienk vagy?*

*S mégis: lehetsz-e aki vagy, ha nem tudsz
csupán mienk is lenni? Lehet-e
világod végtelen, ha nem vagyunk
mi is középen, és sorsunk a Tengely?*

*Mi vár reánk? És jön-e még igazság?
Vagy mi leszünk a keresztrefeszített
a nemzetek közt? Akkor is középen
áll a Kereszt, s ki szenved: Messiás.*

*És az van talán hátra még. Az embert,
az aprót, megváltottad már. A népek
váltsága jó most. S bizonytal mienk vagy,
isten, amíg mi hordjuk a keresztet.*

*Mert nem lehetsz a mérges kis Wotanok.
öccse te, egy a sok közül, pogány
csillag, hanem ki eljött, csillagoltó
nap, s kinél kisebb nekünk nem elég:*

magyarok és mindenek Istene.

Babits „vívódó magyarságtudatáról” szólva Poszler György már a '70-es években rámutatott, hogy „ennek a magyarságtudatnak az »ultima ratio«-ja [. . .] a törzsi istenek detronizációja, a magyar humánus hagyományok alapján létrejövő európai-magyar integráció: »Mert nem lehetsz a mérges Wotanok / öccse te, egy a sok közül, pogány / csillag . . .«” (1978).

Resteltem, de ezt a *Wotant* én sokáig a *vótokkal* kavartam össze. A már száz éve csak néhány lelket számláló vótok köztudomásúan oroszországi finn néptörzs, nyelvükben sok a *lett* elem. (Innen a nyelvész szójáték: „A vótok lettek vótok.”) Hadd pontosítsak! Törzsi nép a vót is, de híresebb, hatalmasabb törzseket reprezentál Wotan, a dél-germán főisten, az észak-germán Odin megfelelője. Wotan (Wodan, Odhinn) dühöngő szélviharhadisten; Wagnernél a *Nibelung gyűrűjében* ő az istenek feje. Babits a legpontosabban jelöli vele, ami mondani akar: „a magyarok Istene” nem lehet „öccse”, mint „pogány csillag” a „mérges kis Wotanok”-nak; nekünk a „csillagoltó” Nap egyetemes istensége kell; az értelmezővel szólva: „a nagy humánus hagyományok alapján létrejövő integráció”.

Kis pogány istencsillagocskák pislákolnak az Előheggyel szembeni Duna-szalagon túl is. (Szlováknak, csehnek, szerbnek mind megvolt – megvan? – a maga törzsi istensége. Babits őket is beleérti ebbe az egyetemes európai integrációba, a „Folyón innen és túl két kis szomszéd ország” alkotta „egész táj”-ba; nekik is meg kell szabadulniuk Wotanjaiktól. És Napnál kisebb csillag sem nekik, sem nekünk nem elég, hiszen ha Isten „magyarok és *mindenek* Istene”, istene önékik is.)

A Babits-költészet nem „a jelenségek szintjén” maradó, a „részlegesnél rekedő” líra. A költő *különös hírmondó*-alteregója „az emberi életet magába foglaló természet legegyszerűbb, leglényegesebb ősjelenségeire” figyel, melyek mögött ott „a létezésnek egyetemes, (. . .) minden élőtestvéri egységbe foglaló” tulajdonsága és törvénye; „arra az eszmére, arra az eroszra” talál, „amely mindent összefog, melynek ereje és áhítata *bizodalmat és pietást sugall* az élőkre egymással szemben is, az élet örökké újuló s örökké egyforma körforgására is” (Németh G. Béla, 1983). A *Mint különös hírmondó . . .* második szakaszbeli „apró, napi, laza, esetleges ügyködésére utaló világá”-ra (motorberregés, kőműveskopogás, gépfegyverpróba) az elemző szerint így felel a hatodik szakasz „biblikus, profetikus, mitologikus” világa: „akkor a hírnök föláll, veszi a botját, s megfordul a népes / völgyek felé mint kit nagy hír kerget le hegyéről / és ha kérdik a hírt, nem bír mást mondani: ősz van! / nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!”

A *Mint különös hírmondó . . .* (1930) kompozícióbeli helyét a *Verseny*t az *esztendőkkal* kötetben Babits az esztergomi *Verses napló* (1932) után jelölte ki. a *Verses napló*ba került sok empirikus „apró, napi, laza esetleges ügykö-

dés”-t, tapasztalatot, benyomást a folyón inneni és túli „két kis szomszéd ország” mindennapjairól a *Mint különös hírmondó* . . . ennél fogva alárendeli a létezés mindent összefogó egyetemes erejének és áhítatának, mely „bizalmat és pietást sugall”. (Ilyen „bizalom s pietás”-sugalló a minduntalan idézett szép kifejezés is: „a két szomszéd kis ország”.)

Van egy másik hasonló Babits-vers, még 1924-ből. Címe kihívóan „napi” direkt-publicisztikus: *Free Trade – Szabadkereskedelem!* A szabadkereskedelmet az esztergom-kertvárosi, a párkányi-sturovói csempész is megérti. A „lármás emberi hálók”, a „határba” vagdaló-kötöző „Ember”, az „őr”, a „sorompó”, a „vámok igája” feleselnek benne „a komoly édes dombok”, a sugár, a szél, az illatok, a színek mindenkori létezését ünneplő-hírlelő költői áhítattal. Ha már határ a Duna, Dráva, legyen akkor szabadkereskedelem, átjárhatóság (mint ahogy sugár, szél, illat, szín sem ismer határt); legyen egymást gazdagítás „két kis szomszéd ország” között. A „Komoly édes dombok muzsikája” ne „verje szegény szárnyát” az Ember határhálóiba.

Babits átnéz a Dunán.

Azt látja, ami az esztergomi trianonos versek termékenyítő tapasztalati hordaléka.

De költészetében azt látta, aminek határt nem szabhatni.

„Komoly édes dombok muzsikája”-ra bízva különös hírmondását a „bizalom s pietás”-ról.

*

Ezekkel a „komoly édes dombok”-kal 1940-ben ismét találkozunk: „Az enyhe hajlású, *édes dombok*, az ég kéksége, a felhők fénye s a levegő íze” Pannóniában „Itáliát idézik” (*Itália és Pannónia*). A „teljes táj” egy: ott Marcus Aurelius nyomai, itt az előhegyi szellemi őrhely; a Duna két partján egyazon európai latinitás és keresztény kultúra örökösei vagyunk.